

Karin Strand 2016. *Brott, tiggeri och bränn-vinets fördärv. Studier i socialt orienterade visor i skillingstryck*. Möklinta, Gidlunds förlag. 272 s.

Anmeldt av Silje Warberg

Skillingstrykk var lenge marginalisert i den nordiske litteratur- og medieforskningen, men den akademiske interessen for dem er økende i både Sverige og Norge. Tilfanget er stort og har lang historisk utstrekning, fra 1500-tallets midte og frem til 1950-årene. Tekstene deler en gjenkjennelig form og et særegent sirkuleringskretsløp, som korte, kortlevde tekster trykket på billig papir og solgt for en lav pengesum. Skillingstrykkene tilbød nyheter, underholdning og politikk i form av som regel sangbare tekster. Ifølge Karin Strand skjuler den for oss til dels fremmede formen et innhold og en funksjon som har likheter med flere av nåtidens sosiale medier, som populære kanaler for underholdning, opinionsdannelse, nyhets-formidling og skandaleavsløring.

Karin Strands *Brott, tiggeri och bränn-vinets fördärv. Studier i socialt orienterade*

visor i skillingstryck fra 2015 er et bredt orientert bidrag til forskningen på skillingsstrykkene. Boken er en samling av studier som tidligere har vært presentert som foredrag og artikler, utført innenfor rammen av Strands stilling ved Svenskt visarkiv samt forskningsprosjektet *Utanförskapet röster*. Strand forener nærlesning og kontekstualiserende analyser av svenske skillings- og visetrykk, med særlig vekt på forbindelsen mellom visene og den historiske og sosiale virkeligheten de var del av. Hun har valgt seg et avgrenset felt i denne studien, der hun tar for seg utvalgte viser om historiske forbrytelser, tiggervisere for blinde eller svaksynte og fortellende viser med avholdsbudskap. Det er visene om slike «sørgelige saker» som først og fremst forbindes med skillingsstrykk og som har vakt en viss interesse også i vår tid. Strand samler temaene ved å vise til visenes felles funksjon og modus: Alle visene deler en sosial orientering, som kommer til uttrykk gjennom deres sentimentale modus eller, med Ann Cvetkovichs begrep, gjennom *affektens politikk*. Det er altså snakk om tekster som spiller på følelser og kroppslig sensibilitet for å søke å nå og påvirke offentligheten. For å favne om disse ulike funksjonene og deres tekstlige utgangspunkt, veksler Strand mellom å behandle visene som kildemateriale, som estetiske tekster og som sosiale grensesnitt.

Boken er delt i tre etter de ulike gruppene skillingstrykk den behandler: blindeviser, viser om lovbrudd og lovbrytere og viser som propaganderer mot drukken-skap. Hver del begynner med et oversiktskapittel som plasserer skillingstrykkene historisk og redegjør for diakrone utviklingslinjer, før de påfølgende kapitlene gjør synkrone nedslag i noen utvalgte eksempler. Fordi boken er en kompilasjon av delstudier som ikke i utgangspunktet var tenkt å utgjøre en helhet, advarer Strand innledningsvis om at delene ikke nødvendigvis vil

fremstå som kongruente. De ulike delstudiene har like fullt en felles problemstilling: Hvordan visene representerer de virkelige hendelsene, personene og problemene de foregir å skildre. Materialet har noen overordnede, tematiske likhetstrekk, men også flere forskjeller. De tre gruppene behandler alle marginaliserte mennesker fra samfunnets utkant og refererer til samtidige sosiale vilkår. Samtidig formidler de ulike holdninger til disse menneskene og vilkårene, og de benytter seg av ulike fortellergrep og grader av fiksjonalisering. Disse skillene blir tydeliggjort gjennom bokens struktur. Fra delen om blindevisene, som er de mest subjektive og biografisk anlagte, blir distansen til de omtalte personene større enn i delen om forbrytelsesvisene, inntil det er rent fiktive personer som omtales i avholdsvisene fra bokens siste del. Slik vises tekstenes diskursive slektskap, samtidig som vi får et overblikk over bredden og variasjonen innenfor skillingstrykktradisjonen.

Den første og mest omfangsrike delen av boken er viet tiggerviser om, og tilsynelatende av, blinde eller svaksynte. Disse visene er i særlig grad knyttet til særskilte, navngitte personer og foregir som regel å formidle en personlig fortelling om eget liv. Det er uklart i hvilken grad hovedpersonen bidro til selve diktningen, men det ser ut til at de ofte medvirket til den til tross for at de stod utenfor gjengse skriftbruksteknikker. Formålet med visene var å tjene til livets opphold gjennom salg av skillingstrykket, noe som fordret at en personlig tragedie ble gjort om til en vare. Strand viser hvordan visene formidlet en biografisk fortelling med vekt på hendelsen som førte til tap av synsevnen, samtidig som de dro veksler på etablerte forestillinger om «den blinde» som kulturell stereotypi. Visene fremstiller blindheten som «ett emblematiske handikapp, ett litterært motiv och idémässigt ett

tecken för särskild upplysthet och hemliga insikter». Samtidig forankres visene i konkrete livssituasjoner, som ofte kan bekreftes via andre historiske kilder. Det er i denne delen av studien at Strand i størst grad evner å balansere mellom lesningen av visene som estetiske tekster, kildetekster og sosiale grensesnitt. Studien gir et overblikk over denne formen for tiggerviser, deres kjennetegn og historiske utvikling, men gir også innblikk i hvordan vise og sosial virkelighet henger sammen og kan kaste gjensidig lys over hverandre.

Denne balansen forskyves noe i bokens andre del, som tar for seg viser om lovbrudd og lovbrøtere. Strand tar for seg to kasusstudier: Den første saken handler om et ekteskap inngått i Vaksala i 1799, som førte til anmeldelse for bedrageri da brudgommen viste seg å være en kvinne i forkledning; den andre saken er et drap begått 60 år senere, da en gresk los drepte en svensk sjøkaptein på Svartehavet i 1859. I begge disse tilfellene er det rettsdokumentene som gir den mest detaljerte, og tidvis også den mest interessante, inngangen til den historiske virkeligheten, mens skillingstrykkene kommer i bakgrunnen. Strand drøfter utførlig hva som kjenner tegner rettsdokumentet som kildemateriale, og gir gode eksempler på hvordan individuelle stemmer og dissonans kan trenge frem i den tilsynelatende objektive diskursen. Som Strand selv påpeker, ble nok deler av stoffet fra rettssakene også publisert i dagspressen og andre offentlige kanaler. Det hadde vært interessant å se eksempler på tekster som befinner seg *mellom* det sensasjonelle skillingstrykket og det institusjonelle rettsarkivet, og som kanskje kunne bygget bro mellom dem. Her savner jeg også en behandling av forbryteren, særlig moderen, som en emblematiske figur av samme støpning som «den blinde» i delen om blindvisene. Næranalysene brukes isteden

som utgangspunkt for å belyse det uavklarte i skillingstrykkenes og rettsdokumentenes representasjoner av kjønn og seksualitet, og det er særlig i forbindelse med disse kategoriene at tekstene fungerer som interessante grensesnitt mot en sosial og politisk virkelighet.

Bokens siste del er også den korteste. Den tar for seg fortellende viser med edruelighetsbudskap, som advarte mot brennevinets farer for individet og dets nærmeste. Disse skillingstrykkene er fiksjonsfortellinger i viseform med tydelige melodramatiske trekk, der særlig barn blir ofre for foreldrenes alkoholmisbruk. Ofte er mor død og far alkoholiker, mens barna lider under sult og kulde i vintermørket. Miljøene og persongalleriet er realistiske i den forstand at de er hentet fra de nedre klassenes hverdagsfære og tar opp kjente problemer forbundet med fattigdom og alkoholisme. Samtidig er personene sjablongmessige i sin omvendelse til edruskap først etter at det er for sent. I visenes avslutning blir moralen eksplisitt forklart, slik at visene taler vekselvis til publikums følelse og fornuft. Fra blindevisene til disse edruskapsvisene er det en stor spennvidde i formstrukturer, samtidig som det blir tydelig at nettopp funksjon og modus knytter dem sammen.

Strands studier gir viktige bidrag til forskningen på skillingstrykk. Inkongruensen mellom de ulike delene, som hun selv peker på i innledningskapittelet, kunne imidlertid vært avhjulpet ved å tone ned vektingen av den subjektive stemmen i bokens innledningskapittel. Delen om blindeviser passer godt til det ofte gjentatte siktemålet om å finne subjektets stemme og perspektiv, og det er lett å se at dette materialet hører hjemme under rammen av forskningsprosjektet *Utanförskapets röster*. I de øvrige korpusene er det ikke like enkelt å se at visenes marginaliserte hovedpersoner

får en egen stemme. Her er det derfor mer interessant hvordan visene balanserer mellom de historiske realitetene som utgjør deres sosiale orientering, og sin oppbygging og status som formellitteratur.

En av de store styrkene i boken er hvordan Strand veksler mellom å beskrive diakrone utviklingslinjer og å gi næranalyser av utvalgte kasus. De to perspektivene støtter opp om hverandre, slik at hver dels innledende overblikk blir en relevant del av analysen som følger – og omvendt. Boken gjør også et viktig arbeid med å synliggjøre de særegne vilkårene for forskning på skillingstrykkene, blant annet ved å beskrive hvor og hvordan tekstene er bevart, arkivert og tilgjengeliggjort for ettertiden. Strand baserer seg for det meste på materiale fra skillingstrykkarkivet til Kungliga biblioteket, som hun gir en grundig oversikt over i bokens første del. Til tross for sine kontekstualiserende tilnærminger, er Strand nøye med å vise hvor kildene våre ikke strekker til og hva vi bare kan gjette oss til om skillingstrykkenes bruk og sosiale funksjoner i sin samtid. Dette gjør boken svært brukbar som et inngangsverk til skillingstrykket som forskningsfelt, samtidig som den tverrfaglige tilnærmingen burde gjøre den til interessant lesning for lesere fra flere fagfelt. Det eneste som savnes i denne sammenhengen er en behandling av visene som musikalske verk, en mangel Strand selv påpeker.

Sosiale medier har kanskje erstattet skillingstrykket, men Strands analyser bekrefter den innledende påstanden om at en fremmed form skjuler velkjente innholdsstrukturer og funksjoner. Vår tids mediesamfunn gir oss samtidig muligheten til å gi skillingstrykkene nytt liv i form av digitalisering og remediering, slik at vi kan gjenopplage dem som et rikt og interessant studieobjekt. Det er i så måte oppmuntrende at skillingstrykkene i økende grad møter akademisk interesse i de nordiske

landene og at det arbeides for å gjøre dem digitalt tilgjengelige og søkbare. Skillings -trykkene har et bredt tematisk nedslagsfelt og en ofte slående sosial og politisk samfunnsrelevans, som gjør dem til interessante utgangspunkt for både litteratur- og musikk-faglig, historisk, kulturvitenskapelig og sosiologisk forskning. Strands studier er viktige bidrag i seg selv, men gir også en forsmak på hva det vil være mulig å gjøre videre med utgangspunkt i dette rike materialet.